

Posztháborús traumairodalom a vajdasági magyar középiskolai irodalomtanításban

Fehér Miklós

Kétségtelen, hogy a vajdasági magyar középiskolai irodalomtanításon van mit finomhangolni. A megállapítás nem a pedagógusok kompetenciájára és felkészültségére vonatkozik, sokkal inkább azokra a keretekre, amelyek behatárolják a tanárok lehetőségeit. Egy évtizede talán még annyi esély sem volt a kortárs irodalom átadására, mint amennyi ma van. A katedráról való tanítás, a pozitivisták szemléletű irodalomtanítás egyre inkább háttérbe szorult – jobban mondva, inkább helyére került. Vitathatatlan, hogy az írók, irodalmárok élete fontos aspektus az irodalomtanításban, és bőven akad a kanonizált magyar irodalomban tevékenykedő író, akinek a munkásságát az életrajz ismerete nélkül nem lehet százszázalékosan átadni. A pozitívizmusra bizonyos mértékben szükség van, de figyelembe kell venni, hogy a felnövő generációk egy másfajta kultúrában nevelkednek, mint a múlt században születettek. Az információtechnológiai forradalom a pedagógiában gyökeret vert, hiába a vajdasági iskolák helyenként szegényes felszerelése, egy-egy televízió, számítógép vagy éppen CD-lejátszó mindenhol található – ha máshol nem is, maga a tanár viszi be az órára. Szerencsére a tantervi előírások változóban vannak, ezek a szabályok egyre több lehetőséget adnak a pedagógusoknak arra, hogy szabadon dolgozva nyúljanak egy témához. Az általános iskolától egészen a felsőoktatásig terjed az élményalapú irodalomtanítás, kijelölt időszakokban jelentkezik a projektorientált oktatás, és ma előfordul, hogy nem kötelező házi olvasmányokról beszélnek a diákok, hanem szabadon választható, ajánlott közös olvasmányokról. Az irodalomtanítás olvasó gyerekeket akar nevelni, és mindennek kifejezett célja az, hogy a tanuló olvasson, megértse a szöveget, kérdezni tudjon, kritikusan gondolkodjon, az eléje kerülő problémákat az elsajátított ismereteknek köszönhetően megoldja. Az IT-eszközök nem 2D-ben, és legfőképpen nem szövegben gondolkodnak: a vizualitás kulcsszereplővé lépett elő, ezáltal az irodalomtanításnak is ehhez kell alkalmazkodnia. Ha nem így tesz, nem igazodik ezekhez a normákhoz, akkor nemcsak önmaga gyengeségeit mutatja fel, de az iskolapadban ülőt sem készíti fel az életre: ha ma egy fiatal nem tudja használni a számítógépes eszközöket, ha nem találja helyét a világhálón és az egyre nagyobb teret nyerő közösségi médiában, előbb kirekesztődik, majd teljesen kiveszik a társadalomból, fejlődése megreked, előrehaladási lehetőségei jelentősen beszűkülnek. Éppen ezért az irodalomtanításnak is digitálissá, multidiszciplinárisá kell válnia. Mindezt úgy, hogy a tanítás alapvető célját ne tévessze szem elől: a központban végig a szövegnek kell állnia. A tantervek megfelelő kidolgozása óriási munkát igényel, az idő előrehaladtával egyre több és több anyagot kell belesűríteni az általában rendkívül kevésnek bizonyuló óraszámába. Ennek következménye az esetek nagy százalékában az szokott lenni, hogy a befejező évfolyamok – beszéljünk nyolcosztályos általános iskoláról vagy három-, négy-, hatosztályos középiskoláról – egyáltalán nem, vagy csak érintőlegesen jutnak el a kortárs irodalomig. Nem várt problémák mindig előfordulhatnak, az előírt órászámok bármikor lecsökkenhetnek, a lineáris haladás során sokkal nagyobb hangsúlyt

Miklós Fehér: *Posleratna trauma-književnost u nastavi mađarske književnosti u srednjim školama u Vojvodini*

Nema sumnje da je potrebno usavršiti nastavu mađarske književnosti u srednjim školama u Vojvodini. Ovo nije izjava o kompetentnosti i pripremljenosti nastavnika, već o okviru koji ograničava njihove mogućnosti. Pre jedne decenije verovatno nije bilo toliko mogućnosti da se predaje savremena književnost kao što je to danas. Teme romana o kojima se govori u ovom eseju bliskosu vezane za javni život, prošlost i sadašnjost mađarske zajednice u Vojvodini. Iako je ovo samo jedan od mnogih stavova, pre ili kasnije literatura o posleratnoj traumi mora da bude uključena u lektiru, bar na nivou pominjanja u nastavi književnosti. U 2022. godini će svoje srednjoškolsko obrazovanje započeti učenici koji su rođeni 2004. godine, odnosno generacija koja nema ni sećanja na ratove devedesetih. To ne znači da današnja omladina ne oseća posledice tih ratova. U radu se predlažu načini adaptacije tri romana Vojvođanskih pisaca: „Fantomkommando” Rolanda Orčika, „St. Euphemia” Atile Širbika i „A dögeltakarító” Zoltana Danijja.

Ključne reči:

- književnost posleratne traume,
- srednja škola,
- savremena književnost,
- adaptacija romana

kap a XX. századi irodalom, mint a kortárs. Arról hosszasan lehet vitatkozni, hogy mindez jó-e vagy sem, hogyan kellene optimalizálni a situációt, kétségtelen azonban, hogy a kortárs irodalom ismerete nélkül a diáksereg lesz szegényebb. Köztets megoldás lehet még, hogy az ezredfordulóhoz elérve, de már a tanév végén a pedagógus ajánlott olvasmányként kijelöl pár kortárs szerzőt, olvasásra ajánlja diákjainak, de amint azok kilépnek az iskola falai közül, aligha lesz kontrolláló erő, ami ezt a tevékenységet ellenőrizné. Az átadni kívánt ismereteknél a kerettanterv mellett azt is figyelembe kell venni, hogy a könyvkiadás reneszánszát éli: papíralapon és digitális formában egyaránt. Korábban az író fogalma egyszerűbb volt, ma író lehet egy humorista, egy politikus, egy sportoló, vagy éppen egy zenetanár. Különböző műfajú és műnemű szövegek jelennek meg mindenféle formában, ezáltal az irodalom spektrumai is tágulnak. A magyar nyelvterületen az irodalom kapcsán alapvető különbséget teszünk a szép- és a szórakoztató irodalom között. Meggyőződésem, hogy ezzel csak ártunk magunknak, a skatulyákba rendezés ugyanis több kérdést és problémát vet fel, minőségi rendet állítva oda, ahova talán nem kellene. Félreértés ne essék, két regény kidolgozottsága között óriási különbség lehet, a skálán azonban adott esetben nehéz meghatározni, hogy a magyar nyelvterületen mikortól számít valami szépirodalomnak, és mikortól szórakoztatónak. Sőt, a kérdéskört csak még jobban színesíti, amikor egy korábban szépíróként elkönyvelt szerző új kötete a kritikusok szerint inkább szórakoztató, a lektűrnek írt változattal áll elő. A kategóriákba sorolás fontos, de ha nem vigyázunk, káros. Ki mondja meg ugyanis, hogy George R. R. Martin *Trónok harca*-sorozata szórakoztató, csak azért, mert egy fantáziavilágban játszódik, amikor maga a cselekmény hosszú ideig nem is hordozza magán a fantasy jellemzőit? S vajon szépirodalomnak tekinthető-e ugyanezen elv alapján a J. K. Rowling *Harry Potter*-je? De miképpen lehet azt eldönteni, hogy Grecsó Krisztián *Mellettem elférsz* című regénye még szépirodalom, a *Vera* pedig már lektűr? Figyelemre méltó változás az oktatásban, hogy a pár sorral feljebb említett alkotások mind-mind bekerülnek az órákra, hiszen igény mutatkozik erre. Ha a tanár figyel, s egy-egy, a folyosón elcsúszott mondat után előáll az ötlettel, hogy a *Harry Potter*-sorozat első kötetének zárófejezetét dolgozzák fel, akkor következő lépcsőfokként talán már Percy Jackson kalandjai jöhetnek, ahonnan már csak egy lépcsőfok a görög mitológia és a magyarázat, hogy a *Bölcsék* követ általmazó háromfejű kutya a Kerberosz.

Eddig általánosságban értekeztem az irodalomtanítást érintő kérdéskörökről, de ha elkezdjük szűkíteni a vizsgálgatási kört, máris eljutunk napjaink egyik kulcskérdéséig, ami hatással van kultúránkra és a társadalmi szokásokra is. Kell-e ugyanis tanítani Petőfi Sándor *János vitéz* című elbeszélő költeményét? Mennyire fontos a XXI. században, hogy a magyar közösség elkövetkező generációi ismerjék a *Bánk bánt*? És melyik verzióját? A Katona József-féle eredetit, aminek nyelvezetét bizonyos szempontból már megírásakor is elavultnak tekintették, vagy a Nádasy Ádám-féle átdolgozást? Ezek a kérdések rendre felmerülnek a tantervek kidolgozásakor. Véleményem szerint a kultúránkat, a nemzet történelmében fontos szerepet játszó irodalmi anyagokat tilos kihagyni az irodalomórák tananyagából. A forma másodlagos kérdés, így köny-

nyen elképzelhető, hogy a *Bánk bán* tanítási óráin Katona József neve csak az eredeti megjelenés kapcsán merül fel, az olvasás során a Nádasdy Ádám-féle átirat lesz a használatos. Erre már számos példa volt és lesz is: a videómegosztó portálokon a megzenésített versek jelentik a diákoknak a belépést a lírába, s csak utólag eszmélnek rá – pont a zenének hála –, hogy az adott sor éppen József Attilától vagy Radnóti Miklóstól származik. Vajon mi a helyzet a határon túli magyarság irodalomtanításával? Elmehetünk-e szó nélkül az erdélyi, a kárpátaljai, a vajdasági magyar irodalom mellett? A felvetéssel el is érkeztünk addig a pontig, amikor meg kell említeni a dolgozatban tárgyalt regények íróit is. Hiszen Danyi, Sirbik és Orcsik regényei tematikájukban a lehető legszorosabban kapcsolódnak a vajdasági magyarság közéletéhez, múltjához és jelenéhez. Bár ez is csak egy álláspont a sok közül, de az irodalomtanítás során legalább említés szintjén előbb vagy utóbb be kell hogy kerüljön a posztháborús traumairodalom az olvasmányok közé. 2022-ben a felsőoktatás kapuin a 2004-ben születettek lépnek be, vagyis egy olyan generáció, amely a kilencvenes évek délszláv háborúiból még csak emlékek szintjén sem részesült. Mindez korántsem jelenti azt, hogy hatásait ne éreznék a mai fiatalság, bár talán nem tudnak róla, hogy szüleik és nagyszüleik mikor és milyen módon érezték a történetek hatását. Azt pedig, hogy minderről ne is szerezzenek tudomást, nem hagyhatjuk. Túl fontos mérföldkő volt a vajdasági magyarságot, sőt, hatásait illetően a magyarságot illetően Jugoszlávia felbomlása és a NATO-bombázás. Amikor topikját illetően határozottan kijelenthető, hogy nem szabad elhamarkodni a téma ismertetését, nem hiába hivatkozom traumairodalomként a vizsgálat tárgyává helyezett alkotásokra. Általános iskolában a kortárs irodalomnak nem ezen szeletével kell találkoznia a diáknak, de még azt is korainak ítélem meg, hogy a négyéves középiskolákban, gimnáziumokban az első két évfolyam valamelyikén kerüljön fel a palettára bármely mű. A magyarázat egyszerű: a kellő háttér-információ és tudásanyag csak egy dolog – a tantárgyak összehangoltsága már megint más kérdés, hiszen történelemből is csak a negyedik évfolyamon kerül terítékre a XX. század két nagy háborúja –, ám még ennél is fontosabb, hogy a diákoknak ki kell hogy alakuljon az érzelmi intelligenciája ahhoz, hogy a regények középpontjában álló történetről megfelelő módon diskuráljanak. A kamaszok érzelmi és érzelmi fejlődése nagyon eltérő lehet, ezért azok a témák, amelyek tabunak számítanak (Isten, vallás, identitás), valóságos aurnamezők lehetnek az irodalomórakon. A délszláv háborús időszak ráadásul a világháborúknál is közelebbi érá és teret ölel fel, ezért fokozottan figyelni kell a tanulók érzékenységre.

JAVASLATOK A DÉLSZLÁV HÁBORÚS IRODALOM FELDOLGOZÁSÁHOZ

A három regény közül véleményem szerint Orcsik Roland *Fantomkommandó*jával van a legkönnyebb dolgunk. A szerző egy remek kapaszkodót ad a tanár kezébe: a zenét. A *Fantomkommandó*ban lényegi szerepe van a zenének, amely végigkíséri a történetfolyamot, jelen van a szövegben és a háttérben is. A tanítási órá(ko)n éppen ezért intermediális utazást tehetünk a diákokkal, motiváció gyanánt a bevezetésben a regény világához illő zenét is bemutatathatunk, vagy különböző, hétköznapi tárgyakkal eljátszott zenétet reprodukálhatunk, ideális esetben a magában a szövegben előfor-

duló dalszövegeket vagy hangok sorozatát dolgozhatjuk fel a tanulókkal, így élve a csoportmunka vagy a drámapedagógia eszközeivel. A zenei ízelítő és bevezető után a melódiákat felhasználhatjuk arra, hogy a trauma kérdéskörét bevezessük a tanórára, hiszen a zene hangos és halk, végül teljesen elcsendesülő mivolta kulcsszerepet játszik a traumaábrázolásban. A *Fantomkommandó*ban megjelenő hangok ábrázolása során a táblán is szemléltethetjük a trauma leképeződéseit, majd figyelembe véve a zene elcsöndesülését, áttérhetünk a határkérdésre is. A határral kapcsolatban számos vajdasági magyar irodalmi alkotást felsorolhatunk, eljutva az identitás talajára és oda, hogy a délszláv háború történései miképpen hatnak az egyénre.

Sirbik Attila *St. Euphemiája* a tanítás szempontjából a harmadik és a negyedik évfolyam határmezsgyéjén áll. A *St. Euphemia* megközelítésének kulcsproblémája, hogy milyen mértékben kell a *St. Euphemia*-legendával foglalkoznia, s hogy mennyire fontos az oktatási cél szempontjából ismertetni ennek mitológiáját. A regényben jelentős szerepe van a *St. Euphemia* nevét viselő toronynak, így döntés kérdése, hogy akár külön órafejezetet szán-e neki a tanár, vagy magára a traumára, a háborús történésekre és az identitás cselekvéseire helyezi a hangsúlyt. Ideális esetben a *St. Euphemia* nem egy 45 perces óra keretein belül kerül bemutatásra, hanem több, új anyagot feldolgozó tanítási órán. A motiváció kérdéskörét illetően nincs nehéz dolgunk, hiszen adott Palásti Andrea *Strabismus* című kiállítása, ami a szemléltetés mellett akár személyes úton is megmozgathatja a diákokat, ha előzetesen elkapják feladatként, hogy keresgéljenek otthoni dokumentációik között, vajon talál-e a család papírjai között olyan felvételt, amin jelentkezik a strabismus. A strabismus alapvető szinten bevezeti a (kettős) identitás kérdését, a továbbtanulás kapujában álló diákok számára külön érdekes lehet az a fajta határátlépési mechanizmus, amit Sirbik elbeszélője alkalmaz. A vizsgált alkotás esetében nem szabad elfeledkezni az erős tengermotívumról sem, ami amellet, hogy újabb távlatokat nyit más irodalmi művek felé, egyfajta átvezetőként szolgálhat Danyi Zoltán *A dögeltakarító*jába.

Tematikáját, nyelviségét, strukturáltságát illetően a legnehezebben megfogható műalkotás Danyi Zoltán *A dögeltakarító*ja lehet. A sors furcsa fintora folytán az intermedialitás megkönnyítheti a leleményes tanár dolgát, mert a regény 2015-ös megjelenése után pár évvel, 2019-ben debütált az HBO nagy sikerű sorozata, a *Csernobil*, amely a csernobili atomkatasztrófát mutatja be félig dokumentarista stílusban. A minisorozat egyik epizódjában a Danyi alkotásában is megjelenő dögeltakarítók szerepelnek. A kontextus más, de motivációnak megfelelő, hiszen vizuálisan, a lehető legkorszerűbb formában válik láthatóvá a történet. A sorozatrészlet motivációs szerepe után a katasztrófa kerülhet középpontba, következő lépcsőfokként annak az identitásra kifejtett hatását lehet elemezni. A *dögeltakarító* esetében a trauma egy másik aspektusa jelenik meg, hiszen az elbeszélő(k) folyamatosan menekülnének a történetekkel való szembenézéstől, így az emlékezet és annak hiánya is felemlítődik a műalkotásban. A regény esetében megfelelő körülmények között a groteszkség ábrázolására is sor kerül, s akár más tanórák vizére evezve a diákok saját kezűleg ábrázolhatják a háború szerencsétlenségeit.

Orcsik Roland: *Fantomkommandó*

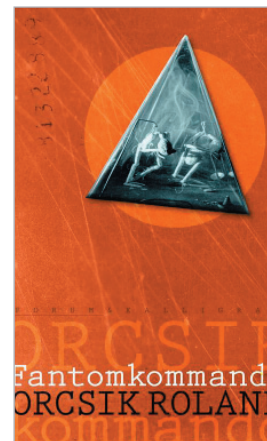
OKTATÁSI FELADAT: a mű értelmezése; a zenei motívumok jelentőségének felismerése; a kamasz szereplők gondolkodásmódjának vizsgálata.

SZAKIRODALOM: Békés Vera A. 2012. *Trauma és narratíva. A holokauszt trauma reprezentációja*. Budapest, Ad Librum.

Caruth, Cathy 1995. *Trauma. Explorations in Memory*. London, The John Hopkins University.

Kardiner, Abram 1941. *The Traumatic Neuroses of War*. Washington, National Research Council. <https://books.google.rs/books?id=PI8rAAAAYAAJ&lpg=PR3&pg=PP1>

KORRELÁCIÓ: képzőművészet, kommunikáció- és médiatudomány, történelem, zeneművészet.

AZ ÓRA SZERKEZETE

BEVEZETŐ RÉSZ, MOTIVÁCIÓ: az előző órán házi feladatként kiosztott utasítás segítségével saját eszközökkel (botok, bögrék, edények) való zenélés.

FŐ RÉSZ: a zene megjelenési formája Orcsik Roland *Fantomkommandó* című regényében; a mű elemzése adott feladatok segítségével; az identitás, a trauma és a határkérdés megvitatása.

BEFEJEZŐ RÉSZ: beszélgetés, az óra értékelése, házi feladat kijelölése.

AZ ÓRA MENETE

BEVEZETŐ RÉSZ: Ma egy hozzánk, a vajdasági magyarsághoz egészen közel álló regény-nyel fogunk megismerkedni. A regény rólunk, rólatok szól és olyan élethelyzet(ek) ről, amelyek a tágabb kontextust véve bárkivel megtörténhetnek. Mielőtt elárulnám, hogy mi is lesz az óránk központi anyaga, felhívnám a figyelmeteket arra, hogy az óra végén még visszatérünk erre a bizonyos tágabb kontextusra, így a tanóra közben szabad asszociációk segítségével gondolkodjatok azon, miért is állítom, hogy bárkivel megtörténhetnek a regényben történetek.

MOTIVÁCIÓ: Előtte azonban zenélni fogunk! Nincs sok időnk, ezért nem komolyzenét fogunk komponálni, hanem abból főzünk, amink van! Ki teljesítette a házi feladatot és hozott botokat, bögréket, otthoni, hétköznapi tárgyakat magával? Senki se csüggedjen, nálam is akad pár tartalék. Ülünk körbe, és tegyük magunk elé a tárgyakat! És most teljesen szabadon alkossatok zenét! Nagyszerű, egyből tudtátok, hogyan kell alkalmazni az eszközöket! Most alkossatok úgy egy harmonikus dallamot, hogy a szomszédos teremben lehetőleg ne hallják meg!

FŐ RÉSZ: A mai órán Orcsik Roland *Fantomkommandó* című regényével foglalkozunk. Felolvasok nektek egy részletet a regényből, egyelőre csak egy rövidet:

„Engem valójában nem a háború, nem az általános örület zavart. Sokkal jobban idegesített, hogy már hónapok óta nem nézhettem be a supába, nem nyúlhattam a

hangszereimhez. Lefekvés előtt arról álmodoztam, milyen jó lenne újra megérinteni, megzendíteni a vasakat. Próbáltam felidézni új zenei dallamokat, variálni a régieket. A zenekari társaimat nem láttam a hadiállapot óta, fogalmam sem volt, mi lehet velük. Arra gondoltam, éjjel, míg a szüleim alszanak, megnézem a supában a vasakat.”

Mire gondoltatok először a felolvasott részlet kapcsán?

– *Hogy háború van. A szereplő is zenél, ugyanolyan eszközökkel, mint amilyenekkel mi az órán. Félelem keríti hatalmába. Hadiállapot uralkodik valahol. A szereplő hosszú ideje nem látta a barátait. Van egy hely a házban, ahova szívesen elvonulna.*

Remek, ezek mind-mind nagyon jó észrevételek! Most felolvasok még egy részletet, ám előtte kiosztom nektek ezeket a papírokat, amelyeken ti is láthatjátok a szöveget. Kövessétek figyelemmel a regény szövegét, és emeljétek ki azokat a hangulatfestő kifejezéseket, amik érzékeltetik a személyek és a környezet minőségét. Húzzátok alá őket!

„Lópataék háza egy régi, polgári korszakot idéző épület volt. A nagy ablakok között a krémszínűre meszelt falon, szecessziós tulipánminták tekeregtek. A magas kék vaskaput a nagytatám tervezte és készítette. A kapu két részre volt osztva, két nagyobb négyzetre, melyekből egymást keresztező átlók dudorodtak ki. Tetejének tarajos mintázata a fal szecessziós tulipánjaihoz illeszkedett. A kiugró ablakpárkány alatt fél méterrel vastag világosbarna falsáv érintkezett a repedező, szürke járdával. Míg korábban, a zenekarozásunk idején Lópata hangos zenéje, most csend fogadott a háznál. Biztos elmenekültek, gondoltam lemondóan. Aztán tompa puffanást érzékeltem az egyik ablaknál. Közelebb mentem. Az ablakon a redőny láthatólag félúton beakadt. Még a háború előtt elromlott, de Lópata szülei mindig halogatták a javítást. Szinte kiguvadt a szemem, annyira igyekeztem belesni a szobába, de semmit sem tudtam kivenni a homályból, így csak hallgatóztam. Odabentről halk foszlányok szűrődtek ki. Lópata valami dalt dúdolt. Aztán egyre hangosabb lett.”

Először is, milyen volt beleélni magatokat ebbe a világba?

– *Minden elhagyatott, teljes a csönd. Érzékelhető az elhagyatottság, az üres tér, a környezet szürkesége.*

Milyen kifejezésekkel éri el ezt a hatást a könyv írója?

– *„Míg korábban, a zenekarozásunk idején Lópata hangos zenéje, most csend fogadott a háznál.” Tompa puffanás. Félúton beakadt redőny. Homály. Hallgatózás. Halk foszlányok. „Lópata valami dalt dúdolt. Aztán egyre hangosabb lett.”*

Amint látjátok, felírtam a kifejezéseket a táblára, viszont a közepét üresen hagytam, egyelőre. A két részlet ismerete alapján gondolatok bele abba, hogy milyen érzések keríthetik hatalmába az elbeszélőt. Társítsatok a már meglévő kifejezésekhez olyan tulajdonságokat, amik hűen tükröznék egy ilyen környezetben a ti lelkiállapototokat!

– *Magány, szomorúság, elhagyatottság, egyedüllét, riadtság, félelem, düh, bosszúvágy stb.*

A tábla képe:

Homály – egyedüllét, magány
 Halk foszlányok – félelem
 ÉN
 Tompa pufogás – elhagyatottság
 Hangos dúdolás – düh, bosszúvágy
 Beakadt redőny – félelem

Jól körülírtátok, hogyan is éreznétek magatokat ebben a háborús, elhagyatott közegben. Orcsik Roland *Fantomkommandó*jának szereplői is hasonlóképpen éreznék, hiszen pont abban az életkorban vannak, mint amilyenben most ti vagytok. Tinédzserként érte őket egy trauma, abban az országban, ahol felnőttek – ahol ti is felnőtök –, ami félelmet, egyedüllétet és magányt idézett elő. Most emlékeztetek vissza arra, amit az óra elején mondtam: tágabb kontextusba helyezve bárkivel előfordulhat ilyesmi. Mit gondoltok erről?

– Szerintem nem, ma már nincsenek ilyen háborúk Európában. Háború bárhol ki-törhet, és ha nem is nálunk, de hatással lehet ránk. Nemcsak a háború okozhat traumát vagy magányt, hanem bármilyen szomorú esemény is az életünkben. Az élethelyzetek miatt mi is magányosak lehetünk, akár depressziósak is, de bosszúsak is a tehetetlenség miatt.

A cél a diskurzus kialakítása.

BEFEJEZŐ RÉSZ: Tartalmas órán vagyunk túl, ahol regényrészletek segítségével elemeztük Orcsik Roland *Fantomkommandó* című művét. A kötetben a szereplők énje, identitása kerül veszélybe, azonban a részletekből is kiolvasható, hogy a zene mindig egyfajta menekvés volt számukra. Összegzésként még azt kérem tőletek, hogy a korábban tanultak alapján kapcsoljuk össze ezt a regényt egy másik irodalmi alkotással. Két lehetőséget is adok: nézzétek meg, hogyan jelenik meg a háború Sirbik Attila *St. Euphemia* című regényében; vagy pedig tekintsétek meg, miképpen szólal meg a zene Csáth Géza *Tavaszkok* című novellájában. Milyen ellentéteket találtok egyik vagy másik esetben az összehasonlítás során? Mi a különbség a *Fantomkommandó* és a *Tavaszkok* zenéje között? Állításaitokat indokoljátok meg!

Sirbik Attila: *St. Euphemia*

OKTATÁSI FELADAT: A regény intermediális és intertextuális kapcsolódási pontjainak feltárása.

SZAKIRODALOM: Assman, Jan 2013. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Kiadó.

Pasz Már Livia 2016. Arc a vízben. Sirbik Attila *St. Euphemia* című kötetéről. *Irodalmi Szemle*, LIX. évf. 2016. 1. sz. 84–86.

KORRELÁCIÓ: fényképészet, képzőművészet, mitológiai tanulmányok, történelem.

AZ ÓRA SZERKEZETE

BEVEZETŐ RÉSZ, MOTIVÁCIÓ: a strabismus szemléltetése.

FŐ RÉSZ: Sirbik Attila: *St. Euphemia* című regényének vizsgálata a fényképészet (*Strabismus*-kiállítás) és a szöveg segítségével, az elbeszélés jellemzői.

BEFEJEZŐ RÉSZ: összegzés, az órán tanultak megbeszélése, házi feladat kijelölése.

AZ ÓRA MENETE

BEVEZETŐ RÉSZ: A mai órán Sirbik Attila *St. Euphemia* című posztháborús regényével foglalkozunk. A címre és a posztháborús regény kifejezésre remélem, már most felkaptátok a fejeteket, ám mielőtt jobban rátérnénk arra, mit is jelentenek ezek, mutatok nektek pár képet!

MOTIVÁCIÓ: Palásti Andrea *Strabismus* című kiállításából hoztam fotókat nektek. Ezek az alkotások, fényképek, installációk embereket ábrázolnak, van azonban a kiállításnak egy furcsa sajátossága. Kérlek, figyeljétek meg, hogy milyen közös tulajdonsága van ezeknek az emberi arcoknak!

(*Képek diavetítése.*)

Mit láttatok a képeken?

– *Útlevéhez készült fényképeket. Portrékat.*

És van-e bármiféle érdekesség ezeken a képeken?

– *A rajta szereplő emberek kancsalok. Ferde szemmel néznek.*

Igen, igazatok van. Volt egy időszak a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban, amikor az ország elkezdte gyártani ezeket az új, biometrikus útleveleket. A portréfotókon egy speciális fotózási technikát alkalmaztak, ennek következtében kancsalság, azaz strabismus lépett fel az alanyoknál. Nem kapcsolok el a képekről, később visszatérünk rájuk. Egyelőre gondolkodjatok el azon, hogy milyen asszociációk jutnak eszetekbe ezekről a portrékról!

FŐ RÉSZ: Hoztam nektek egy részletet a regényből, most ezzel fogunk dolgozni.

„Jelentkeztl katonának, mi a faszért, ki tudja, mi lesz még itt, látod, hogy ezek nem normálisak, egy percre megnyugszanak, aztán már megint ott mocorog a kukac a seggükben. Leszarom, jelentkeztem, a főiskolát nem tudom fizetni, meg a tököm is tele már a képletekkel, melózni meg addig nem tudok, amíg be nem mutatom a papírt, hogy leszolgáltam a katonaságot. Na és mit szóltak? Baszogatt a főtiszt, de szerintem ez amolyan rutineljárási, ezeknek a vérükben van, enélkül nem bírják ki. Mit akarok magyar létemre a Jugoszláv Hadseregben, tudom-e én, hogy itt nem babra megy a játék, hanem életre-halálra, majdnem mondom neki, hogy kapja már be az összes magyar faszomat, most kellek nekik vagy nem, ha már egyszer önként jelentkezem, ne basztasson legalább hülyeségekkel, ne jöjjön nekem nemzetiségi kérdésekkel, de inkább elmagyarázom, amit ő is nagyon jól tud, hogy munkát csak akkor kapok, ha előbb beleugrom a terepszínű gatyába. És felvettek? Fel, voltam egy csomó vizsgálaton, tesztet jobbra-balra, végül besoroltak a pán-célosokhoz. Nem abban reménykedtl, hogy telefonos, vagy rádiós leszel? Hát ez van. Augusztus 12-én megyek ki a vasútállomásra, a szokásos Csöngös búcsúztatás után, csak most a másik oldalon vagyok, egyedül.

A fülledt, teledohányzott kupében, le Belgrádig, aztán átszállással tovább, egészen Vranjéig, le egészen közel a koszovói határhoz, '98 van, hogy minden rendben lesz, most már stabil a helyzet, egy-kettő leszolgálok ezt az egy évet és kész. A vonaton megismerkedek egy velem hasonló korú gyerekkel, Blatnikkal, ő nem önként jelentkezett, megkapta a behívóját, muszáj mennie, de semmi kedve, két doboz cigit szív el, amíg leérünk Belgrádig, valami para átragad rám is, azt mondja ő már nem hisz abban, hogy ebben az országban bármi is változni fog, elkúrt egy nemzedék vagyunk.”

Milyennek gondoljátok a szöveget?

– *Szókimondó, laza, groteszk, sok benne a káromkodás, profán.*

Jól mondjátok, azt hiszem, szinte mindegyik leírás alkalmazható rá. Nézzük, milyen elbeszélésmódot használ a szerző, miről is szól ez a részlet, és mit tudunk elmondani a történet szereplőjéről! Készítsünk egy ábrát ehhez!

Pókhálóábra készítése a tanulók válaszai alapján.

katonaság   Utazás (Belgrád–Vranje)   jugoszláv

ÉN-ELBESZÉLÉS

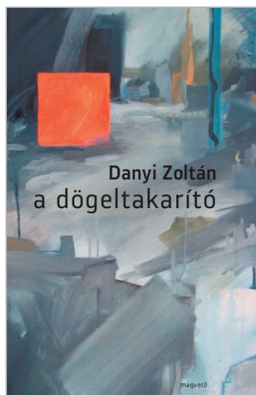
önkéntes   „elkúrt nemzedék”   magyar

Nagyszerűen megoldottátok a feladatot! Most az lenne a feladat, hogy kapcsolatot találjunk a regény címe és a korábban ábrázolt dolgok között! Nem egyszerű, igaz? Tudja-e esetleg valaki, hogy ki, illetve mi is az a St. Euphemia?

Feltételezve, hogy a diákok nem tudják, a tanár mondja. Időszámításunk szerint a negyedik évszázadban a nagy keresztényüldözések első évében Diocletianus császár kiadta az ukázt, miszerint Mars ünnepére halálos áldozatként kell az oltár elé járulnia mindazoknak, akik ragaszkodnak keresztény vallásukhoz. Priscus kormányzó, a megbízott elvégezte feladatát, ám Eufémia és jó pár társa elmenekült. Amikor rájuk találtak, kínzások alá vetették őket, Eufémia viszont ezekben a baljós időkben is optimista maradt, hitével tartotta a lelket saját magában, s másokban. Akármilyen módszert találtak ki, a fiatal lány semmi áron nem mondott le hitéről, ezzel meggyőzte Priscus katonáinak egy részét, hogy térjenek át a keresztény vallásra. Az utolsó nap kiéhezett oroszlánok elé vetették, a fenevadak a marcangolás helyett oltalmába vették. A Mindenható látta a lány kínszenvedését, megkönyörült rajta, és magához szólította. Rovinj vidékének kulturális és vallási életében azóta meghatározó szerepet tölt be a szentté avatott lány, egyben a tiszteletére emelt székesegyház. A templom a település fölé tornyosul. Hasonlóképpen Szent Eufémiához, maga az épület is rendkívül sok megpróbáltatáson ment keresztül, ám mindannyiszor állta a sarat.

A tanultak alapján találtak-e összefüggéseket a legenda és az elbeszélő között?

– *Igen, valamilyen szinten az én-elbeszélő is szenved, de kitartó, és reménykedik, még ha önként is jelentkezett a megpróbáltatások sorába. Úgy tűnik, semmi sem tántorítja el, és kapaszkodik az életbe.*

És mi a helyzet azokkal a sorokkal, ahol a magyar és a jugoszláv létet taglalja?
 – *Mintha nem tudná eldönteni, sem ő maga, sem pedig a másik szereplő, hogy ki is ő, mi is ő, melyik népet vagy nemzetet képviseli.*

Valóban igazatok van. Térjünk vissza az óra elejére, ahol a strabismuskiállításról beszéltünk. Milyen asszociációkat sikerült felírni a füzetbe a portréképek kapcsán?

– *Összevisszaság, kuszaság, összeférhetlenség, groteszség, csúnya, különös, zavaró, kettős látás stb.*

Párosítható-e valamelyik asszociáció az én-elbeszélővel?

– *Igen. Úgy tűnik, mintha az én-elbeszélő is egy ilyen kettősségben élne. Nem tudja, kihez vagy mihez tartozik.*

Nagyszerű! Ha jobban megnézik, van még egy jellemző a pókhálóábrán, ami a nemzedékre vonatkozik. Még maga Sirbik Attila is úgy nyilatkozott egy interjúban, hogy a strabismus – azaz az a jelenség, amit ti jól körülírtatok a mai órán – az egész nemzedék jellemzője lett, egyfajta társadalmi jelenséggé vált a (se)hovatartozás.

BEFEJEZŐ RÉSZ: Az óra befejezéseként egy összefoglaló feladatot csinálunk. Adok nektek pár kifejezést, s ezek segítségével egy rövid fogalmazást kell írnotok úgy, hogy a szöveg tartalmazza az alábbi szavakat: határ, sör, magazin, vonat, trauma. Ugyanakkor, házi feladatot is kaptok, ami egyfajta kutatómunka: kérlek, nézzetek szét otthon, hogy találtok-e még esetleg ilyen útleveleket, régi fényképeket, amin a strabismus megjelenik, és ha igen, hozzátok is el, hogy élőben is megnézzük.

Danyi Zoltán: A dögeltakarító

OKTATÁSI FELADAT: Az elbeszélésmódok, a mű szerkezeti egységeinek és strukturáltságának felismerése és megvitatása; a mű kontextusba helyezése a vajdasági magyar irodalomban.

SZAKIRODALOM: Berényi Emőke 2016. Latrina-perspektíva. Az emésztés mint létmetafora Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című regényében. *Híd*, 7. sz. 112–117.

Menyhért Anna 2008. *Elmondani az elmondhatatlant*. Budapest, Anonymus–Ráció.

KORRELÁCIÓ: filmművészet, képzőművészet, popkultúra, történelem.

Az óra szerkezete

BEVEZETŐ RÉSZ: motiváció, film/sorozatrészlet.

FŐ RÉSZ: A regény címének elemzése a megtekintett film/sorozatrészlet segítségével; Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című alkotásának vizsgálata (elbeszélésmód, struktúra, főbb motívumok).

BEFEJEZŐ RÉSZ: összegzés; házi feladat kijelölése.

AZ ÓRA MENETE

BEVEZETŐ RÉSZ, MOTIVÁCIÓ: A mai órára egy nem akármilyen sorozatot hoztam nektek. Lehet, hogy már hallottatok is róla: a *Csernobil* című minisorozat egy részletét fogjuk megtekinteni. A sorozat, ahogyan a nevéből már kitalálhattátok, a csernobili atomkatasztrófáról és annak következményeiről szól. A részlet, amelyet elhoztam nektek, nem a balesetről, hanem annak hozományáról mesél el egy történetet. Kérlek benneteket, kövessétek figyelemmel a most következő részletet!

FŐ RÉSZ: Mit láttatok ebben az epizódrészletben?

– Azt, hogy a katonák, fegyveres emberek megölik a háziállatokat, hogy ne terjedjen tovább a sugárzás. A tetemeiket pedig egy teherautóra pakolják, s elszállítják őket.

Nagyon jól megfigyeltétek a részletet. Tudom, hogy nem könnyű dolog ilyesmit végignézni. Milyen érzések kavarnak most bennetek? Milyen állapotok uralkodtak akkor a helyszínen?

– Félelem, düh, szomorúság, undor, sajnálat, szánalom stb. Káosz volt, teljes kilátástalanság, reménytelenség, abszurd a helyzet, nagyon groteszk képet mutatnak az állati tetemek, stb.

Azt hiszem, mindenben egyetértek veletek. Még felnőtt fejjel is nehéz végiggondolni ezeket a részeket, s hogy ilyenre képes az ember. Ma azonban egy olyan regénnyel foglalkozunk, ami hasonlóan groteszk tartalmakat rejt magában, és a posztháborús traumairodalom berkeibe tartozik. A mű, amit ma közelebbről megvizsgálunk, Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című alkotása. Hoztam nektek egy prezentációt is segítségül, hiszen előzetesen már beszéltünk egyéb, szintén háborús tematikájú regényekről. *A dögeltakarító* ezeknek a hálójába, rendszerébe tartozik, így akár össze is hasonlíthatjuk őket. Ki tudná esetleg megemlíteni, hogy az előző években mely posztháborús regényekkel foglalkoztunk?

– Sirbik Attila: *St. Euphemia*, Orcsik Roland: *Fantomkommandó*.

Pontosan. Azonban nemcsak ez a két regény foglalkozik a délszláv háború időszakával. A kilencvenes évek történéseinek feldolgozása folyamatos volt, nézzük csak meg a prezentáción, ki és hogyan foglalkozott még ezzel a tematikával, illetve, mi a helyzet ma.

A közelmúltban szociológiai szempontból Szerbhorváth György foglalkozott a témával, de Thomka Beáta is írt tanulmányt, sőt, Szegeden még konferenciát is tartottak az újgenerációs szépirodalmi alkotásokról. A szépirodalomban Domonkos István, Balázs Attila, Aaron Blumm, Bencsik Orsolya, Benedek Miklós, Terék Anna, Kollár Árpád stb. írt konkrétan a háborúról, vagy legalább érintőlegesen megemlítette a témát.

Hasonlítsuk most össze Sirbik Attila és Danyi Zoltán alkotását, főleg egy erős motívumkapcsolat miatt! Emlékeztek-e arra, hogy a *St. Euphemiánál* melyik motívum volt jelentős?

– *A tenger motívuma*.

Így van. Gyűjtsünk fogalmakat, asszociációkat a tengerrel kapcsolatban. Írjunk is fel egy párat!

– *Tisztaság, végtelenség, nyugalom, halhatatlanság, düh, káosz stb.*

A tenger mindkét regényben kulcsszerepet játszik, s mindkét alkotásban egyfajta identitásmeghatározó szerepe van. Danyiinál a régi és új identitás közötti teret jelenti, egyben a menekülő emlékezetet is szemlélteti. A prezentációban látott idézet alapján betekintést nyerhettek Danyi alkotásának strukturáltságába is:

„nem más ő, mint aki beszorult a dugóba, és azután belehugyozott az ásványvizes palackba, és nem más ő, mint aki benzint svercelt a jugoszláv–magyar határon, és az újvidéki piacon eladta, és nem más ő, mint akit a háború után egy horvát benzinkúton szíven talált a Bazooka, és az is ő, aki, ha délről fúj a szél, a suhogó fákat

FELHASZNÁLT
IRODALOM

- Assman, Jan 2013. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Békés Vera A. 2012. *Trauma és narratíva. A Holokauszt trauma reprezentációja*. Budapest, Ad Librium.
- Berényi Emőke 2016. *Latrina-perspektíva. Az emésztés mint létmetafora Danyi Zoltán A dögeltakarító című regényében*. *Híd*, 7. 112–117.
- Caruth, Cathy 1995. *Trauma. Explorations in Memory*. London, The John Hopkins University.
- Kardiner, Abram 1941. *The Traumatic Neuroses of War*. Washington, National Research Council. <https://books.google.rs/books?id=PI8rAAAYAAJ&lpq=PR3&pg=PP1>
- Menyhért Anna 2008. *Elmondani az elmondhatatlant*. Budapest, Anonymus–Ráció.
- Pasz Már Livia 2016. *Arccal a vízben*. Sirbik Attila *St. Euphemia* című kötetről. <https://>

irodalmisszemle.
sk/2016/01/paszmar-
livia-arccal-a-vizben-
sirbik-attila-st-
euphemia-cimu-
koteterol/

KIADÁSOK

- Danyi Zoltán 2015.
A dögeltakarító.
Budapest, Magvető.
- Sirbik Attila 2015. *St.*
Euphemia. Budapest–
Újvidék, Magvető–
Forum.
- Orcsik Roland 2016.
Fantomkommandó.
Budapest–Újvidék,
Kalligram–Forum.

A szerző a tanulmány megje-
lenésekor a Nemzeti Tehetség
Program Nemzet Fiatal
Tehetségeiért Ösztöndíj támo-
gatásában részesült.

A szerző a tanulmány megje-
lenésekor a Délvidékért Kiss
Alapítvány Délvidékért Otthon
Ösztöndíjpályázatának támo-
gatásában részesült.

hallgatja, és az is ő, aki Berlinben sárgarépát evett, és azután telefingotta az utcákat, és az is ő, aki nem tud agyonnyomni egy svábbogarat, de a boszniai szerb vezér lábáról, ha kell, levágja a körmöket, és az is ő, akinek a szeme újra és újra könnybe lábad, nem tudni, mitől, és ő az, aki felszedte a dögöket a szerbiai utakról...”

Milyen a szöveg?

– *Többszörösen összetett mondat, nincs pont, csak egy gondolatfolyam, erősen megjelenik a testiség benne, szókimondó, trágár, groteszk stb.*

Mindez a háború hatása, illetve a háborús emlékek hatása. Az elbeszélő a „rég-múlt”, a háború előtti időszakból megmaradó dolgokba próbál kapaszkodni. Ilyenek például a napilapok és a folyóiratok (*Magyar Szó, Blic, Kurir, Politika, Slobodna Dalmacija*), a bácskai pálinka.

A látottak alapján a főbb motívumokat már ábrázolni tudjuk. Írjatok fel a füzetbe pár kulcsmotívumot a regénnyel kapcsolatban!

– *Groteskség, emlékezet, (gondolat)folyam, tenger, identitás, biztonság, trauma stb.*

A regénnyel kapcsolatban annyit még el kell mondani, hogy ezek a motívumok, amiket ti is felsoroltatok, nemcsak az irodalomban jelennek meg. A vajdasági magyar művészeti ágak különböző terein, így a film- és színházművészetben is találunk példát a délszláv háborús idősakra. Kovács István *Ostrom* című rövidfilmje számos nemzetközi elismerést is kapott, az interneten részletek is elérhetőek a filmből. Ezzel kapcsolatban természetesen felmerülnek a kérdések, hogy új távlatok nyílnak-e a háborús időszak feldolgozását illetően? Nos, ez még a jövő titka, de talán ti is hozzájárulhattok egy kicsit a múlt feldolgozásához, méghozzá egy házi feladat formájában.

BEFEJEZŐ RÉSZ: A regény végéről olvasok fel nektek egy szövegrészletet, de ezzel nem árulom el a cselekmény egészét, így bármikor elolvashatjátok az alkotást. Kérlek benneteket, figyeljete a rövid szövegre, mert a házi feladat is ezzel kapcsolatos lesz!

„[...] a tengert és a hajókat nézte, mert szépen süttött a nap a kikötőben, és valamiért úgy érezte, hogy jó lenne most meginni egy pálinkát, Brazo és Od mindig ezzel kezdték a napot, alighogy beértek a dögeltakarító központba, megittak egy pálinkát, de ő soha nem ivott velük, hiába mondták neki sokszor, hogy beteg, aki nem iszik, és más hasonlókat, mert ezzel legfeljebb az agyát kúrták fel, és csak azért sem ivott, a spliti kikötőben viszont, miután a Slobodna Dalmáciáját átlapozta, kedve lett volna meginni egy pálinkát, és jó lett volna, ha így ér véget, jó lett volna, ha ezzel fejeződik be, jó lett volna egy bácskai pálinkával befejezni ezt az egészet.”

Az idézetet ki is nyomtattam, ezért át is nyújtok nektek egy-egy darabot belőle. A feltételes módból láthatjátok, érzékelhető, hogy a történet maga itt még nem ért véget. Házi feladatokat ezért az lesz, hogy gondoljátok tovább a regényt, és főhősének életét egy novella formájában.